

Referenciák tisztán funkcionális nyelvekben doktori értekezés tézisei*

Diviánszky Péter

ELTE IK Informatika Doktori Iskola
Az informatika alapjai és módszertana oktatási program
vezető: Dr. Benczúr András

Programozási Nyelvek és Fordítóprogramok Tanszék

témavezető: Dr. Horváth Zoltán

2012.

---

*The research was supported by the Hungarian National Science Research Grant (OTKA), Grant Nr. T037742, by GVOP-3.2.2.-2004-07-0005/3.0 ELTE IKKK and OMAA-ÖAU 66öu2, by the European Union and co-financed by the European Social Fund (grant agreement no. TAMOP 4.2.1./B-09/1/KMR-2010-0003)

Bevezetés

Hivatkozások behelyettesíthetősége

A funkcionális nyelvek sikerében jelentős szerepet játszik a hivatkozások behelyettesíthetősége.

A *hivatkozások behelyettesíthetősége* (angolul referential transparency) egy adott környezet, egy kifejezés és egy változó esetén azt jelenti, hogy a kifejezésben a változó kicserélhető a definíciójára anélkül, hogy a kifejezés jelentése megváltozna:

$$e \longrightarrow e[v := a] \quad \text{ha} \quad \{ \dots; v = a; \dots \}$$

Tisztán funkcionális programozási nyelvnek nevezhető az olyan programozási nyelv, amelyben mindig teljesül a hivatkozások behelyettesíthetősége, vagy egyszerű feltétel adható a hivatkozások behelyettesíthetőségére. A definíció alapján tisztán funkcionális nyelvek például a Haskell, a Clean¹ és a Miranda.

A hivatkozások behelyettesíthetőségének definíciójában a *kifejezés jelentése* fogalom külön magyarázatra szorul. Általában egy kifejezés jelentése alatt a kifejezés funkcionális viselkedését értjük. A funkcionális viselkedésbe nem tartozik bele a futási idő vagy a memóriahasználat, de beletartozik például az, hogy a program adott bemenetre milyen kimenetet ad.

A hivatkozások behelyettesíthetőségéhez szorosan kapcsolódó fogalmak a hivatkozási helyfüggetlenség, a függvénydefiníciók behelyettesíthetősége (β -redukció), az egyenlők behelyettesíthetősége (Leibniz szabály), a perzisztencia, a kiterjeszthetőség (extensionality), a determinisztikusság és a mellékhatásmentesség, amely fogalmak egymáshoz való viszonyát a [14] cikk tárgyalja.

A hivatkozások behelyettesíthetőségének előnyei:

- egyszerűbb programhelyesség bizonyítás, például egyenlőségi érvelés használata,
- kódoptimalizálási lehetőségek, parciális kiértékelés fordítás közben,
- nagyobb szabadság a kiértékelési stratégia megválasztásában, párhuzamos kiértékelés lehetősége.

---

¹A Cleanben a hivatkozások behelyettesíthetőségét az egyszeres hivatkozásra vonatkozó típusozási szabályok korlátozzák.

Kihívások a hivatkozások behelyettesíthetősége esetén

Különböző kihívások jelentkeznek a hivatkozások behelyettesíthetőségének betartásakor, ezek egyike a referenciák használatának megoldása, amivel a doktori értekezésemben foglalkozom.

Megoldások összefoglalása

Referenciák használatára tisztán funkcionális nyelvekben a következő megoldások lehetségesek:

1. Tisztán funkcionális adatszerkezetek használata

Rövid leírás A véges leképezés adatszerkezettel[1] jól modellezhetők a referenciák.

Előnyök A programozónak nagy szabadsága van, mivel a tisztán funkcionális adatszerkezetek perzisztensek. Lehetőség van például az összes referencia értékének egy adott időpontban való megjegyzésére és későbbi visszaállítására.

Hátrányok A perzisztencia lehetetlenné teszi az adatszerkezetek destruktív módosítását, ami kizár sok hatékony implementációs lehetőséget. Például a (perzisztens) véges leképezés elemi műveleteinek hatékonysága csökken az elemszám növekedésével.

Felhasználás az értekezésben Az első tézisben definiáltam egy módosított véges leképezés adatszerkezet, ami hatékony bizonyos természetes feltételek mellett, amik teljesülnek ha referenciák modellezésére használjuk a leképezéseket.

2. A műveletek mellékhatásának elkülönítése

Ha elkülönítjük a mellékhatásos kifejezéseket a mellékhatásmentesektől, akkor biztonságosan ki tudjuk használni a hivatkozások behelyettesítésének az előnyeit legalább a mellékhatásmentes kifejezések esetén.

A mellékhatások elkülönítésének módjai:

(a) programhelyesség bizonyítással

Rövid leírás A programhelyesség bizonyítás során minden információ rendelkezésre áll ahhoz, hogy a kifejezések mellékhatásait vizsgáljuk. A referencia műveletek mellékhatásának elkülönítésére például a szétválasztási-logika[13] (angolul separation logic) használható.

Előnyök A programkód egyszerű marad, mert mellékhatásokra vonatkozó információ a programra vonatkozó állításokban és bizonyításokban van.

Hátrányok A hivatkozások behelyettesíthetősége komplex feltételhez kötött, ami többnyire a programkódtól elkülönítve jelenik meg, ezért a mellékhatások elkülönítése programhelyesség bizonyítással nem tekinthető a tisztán funkcionális programozás eszközének.

A helyességbizonyítás során kapott információ nehezen vehető igénybe a program fordításakor, például optimalizáció céljából.

Ha a szétválasztási logikát a típusrendszerrel fejezzük ki, akkor a mellékhatás-típusozással kapcsolatos hátrányok jelentkeznek.

Felhasználás az értekezésben Ezzel a módszerrel nem foglalkozok az értekezésben, mert a mellékhatások elkülönítését programhelyesség bizonyítással nem tekintem a tisztán funkcionális programozás eszközének.

(b) mellékhatás-típusozással

Rövid leírás A *mellékhatás-típusozás*[17][12] (angolul effect-typing) a kifejezések mellékhatásait a típusrendszer segítségével követi.

Előnyök A programkód egyszerű marad, mert mellékhatásokra vonatkozó információ a típusban van, ami esetleg automatikusan ki is következtethető.

Hátrányok A hivatkozások behelyettesíthetősége komplex feltételhez kötött, ami csökkenti a hivatkozások behelyettesíthetőségéből származó előnyöket, például nehezebb egyenlőségi érvelést végezni.

A mellékhatás-típusozási rendszerek meglehetősen komplexek, a nem mohó kiértékelési stratégiák különösen nehezen kezelhetők.

Felhasználás az értekezésben Bizonyos mellékhatások esetében egyszerű feltétel adható a hivatkozások behelyettesítéséhez, például referenciák egyenlőségvizsgálata esetén. Ekkor a mellékhatás-típusozás vagy hasonló módszer egyszerűen használható marad; ezt mutatom be a harmadik tézisben.

(c) egyediségi típusozással

Rövid leírás Az *egyediségi típusozás*[2] a mellékhatás-típusozás egy egyszerűsített változatának tekinthető, ahol az egyetlen lehetséges mellékhatás az, hogy egy értéket egy művelet során már felhasználtunk, és ezzel a mellékhatással fejezzük ki minden más mellékhatást.

Előnyök A kód olvasásakor – például egyenlőségi érvelés esetén – a hivatkozások behelyettesíthetősége feltétel nélkül alkalmazható.

A programkód egyszerű marad, mert a mellékhatásokra vonatkozó információ a típusban van, ami automatikusan kikövetkeztethető.

Hátrányok A hivatkozások behelyettesíthetősége komplex feltételhez kötött programírás – például programtranszformáció – esetén.

A típusrendszert alkalmassá kell tenni az egyediségi típusozásra, ami típusattribútumokkal történhet.

Felhasználás az értekezésben A második tézisben az egyediségi típusozás egy egyszerűsített változatát használom a referencia műveletek mellékhatásának elkülönítésére.

(d) monádokkal

Rövid leírás A monádok a mellékhatást a programkódban explicit módon jelzik, és megadják, hogy a részkifejezések mellékhatásából hogyan számítható ki az egész kifejezés mellékhatása [11] [16].

Előnyök A hivatkozások behelyettesíthetősége feltétel nélkül alkalmazható.

A monádok nem igényelnek speciális típusozást, a monadikus műveleteknek típusa típuskonstruktorokkal és univerzális kvantálással leírható.

Hátrányok A mellékhatásokat a programkódban is jelezni kell, és előfordul hogy ugyanannak az algoritmusnak meg kell adni egy mellékhatásokat kezelő és nem kezelő változatát is.

A hivatkozások behelyettesíthetősége teljesül ugyan, de a monádok használata indokolatlanul rögzítheti a kiértékelési sorrendet, így a helyességbizonyítás lépései kötöttebbek lesznek, valamint fordítóprogramnak kevesebb tere marad az optimalizációra, ami érdekes módon pont a hivatkozások be nem helyettesíthetőségének egy tünete.

Egymástól független mellékhatások kezelése monádokkal nehézkes.

Felhasználás az értekezésben A referenciák monádokkal való megvalósítása már kidolgozott, ezeket bemutatom az értekezésben.

Mind a négy módszernek² megvan az előnye és a hátránya is, és az alkalmazáshoz igazodva érdemes a leginkább megfelelő módszert kiválasztani.

---

²A mellékhatások elkülönítését programhelyesség bizonyítással nem tekinthető a tisztán funkcionális programozás eszközének, így négy módszer marad.

Tézisek

A doktori értekezésemben megmutatom, hogy a referenciák a monadikus modell mellett milyen más konstrukciókkal válthatók ki tisztán funkcionális nyelvekben.

Első tézis

Referenciák hatékonyan kiválthatók véges leképezésekkel

Definiáltam egy módosított véges leképezés adatszerkezetet, amely hatékonysága miatt alkalmas referenciák kiváltására.

[6], [7] cikkek, [8] kapcsolódó cikk.

A véges leképezés adatszerkezet egy olyan asszociációs listának felel meg, amelyben a kulcs-érték párok sorrendje nem definiált. A referenciák kiválthatók véges leképezésekkel úgy, hogy a referenciák helyett kulcsokat használunk és a referenciák által hivatkozott értékeket egy, a kulcsokat tartalmazó véges leképezésben tartjuk.

Amennyiben referenciák kiváltására használjuk a véges leképezéseket, a következő feltételek általában teljesíthetőek:

- Bármely kulcs értékének írása után a kulcshoz tartozó korábbi értéket nem írjuk vagy olvassuk. Ez a feltétel teljesül referenciák esetén mivel ott nincs lehetőség a referencia írása előtti környezetre hivatkozni.
- A program futása során használt véges leképezések számára előre rögzített felső korlát van. Referenciák esetén ahol csak egyetlen, globális környezet áll rendelkezésre, aminek a feldarabolásával kapjuk a véges leképezéseket, amiknek a száma többnyire fordítási időben rögzített.

A módosított véges leképezések elemi műveletei, úgymint az írás, az olvasás, a kulcsok készítése és összehasonlítása konstans erőforrás igényűek, ha a fenti két természetes feltétel teljesül. Ez a tény alátámasztja hogy a módosított véges leképezések alkalmasak referenciák kiváltására.

Az elemi műveletek konstans erőforrásigényéből következik, hogy a program futása során használt kulcsok száma nem befolyásolja a műveletek erőforrás igényét. Ez a tulajdonság eltér a szakirodalomban ismert véges leképezés adatszerkezetektől, amikben az elemi műveletek hatékonysága egyenesen arányos a kulcsok számának a logaritmusával.

Második tézis

Általános interfész adható heapeknek

Definiáltam egy általános heap interfészt mellyel lehetséges referenciák távoli létrehozása, heterogén és homogén heapek használata, osztott referenciák használata és a heap unió művelete, és ezen interfész hat különböző lehetséges implementációjának szemantikai vizsgálatát is elvégeztem.

[10] cikk.

Heapnek nevezzük a memória absztrakt leírásában azt a részt, amely memóriahely-érték párok halmazaként képzelhető el. A heap tekinthető egy nem perzisztens véges leképezésnek is. Heapekkel kiváltható a referenciák használata tisztán funkcionális nyelvekben, ha a nyelv támogatja az egyediségi típusozást.

- Definiáltam egy általános heap interfészt. Az interfészben lehetővé tettem referenciák távoli létrehozását, heterogén és homogén heapek használatát, és referenciák megosztott használatát. Definiáltam a heap unió műveletet is.
- Megadtam 6 lehetséges heap modellt az általam definiált heap interfészhez, és ezeket össze is hasonlítottam.
- Megmutattam, hogy a Clean nyelvben használt heapek elláthatók az általam definiált interfésszel, és ezzel javítható a korábbi Clean heap interfésznek egy jelentős hibája.

Harmadik tézis

Biztonságossá tehető a referencia szerinti azonosságvizsgálat

Kidolgoztam az algebrai adattípusok referencia szerinti azonosságvizsgálatát.

[5] cikk, [3], [4] kapcsolódó cikkek.

Funkcionális nyelvekben az algebrai adattípusok implementációja többnyire referenciákkal történik: minden konstruktorból referenciák mutatnak a konstruktor paramétereire. Ezek a referenciák mintaillesztéssel olvashatók, a referenciák írása és azonosságvizsgálata viszont nem megengedett, mivel elrontaná a hivatkozások behelyettesíthetőségét.

Kibővítettem egy tisztán funkcionális nyelvet referencia szerinti egyenlőségvizsgálattal úgy, hogy egyszerű feltétel adható a hivatkozások behelyettesíthetőségére és teljesül a függvénydefiníciók behelyettesíthetősége, szemben a ν -kalkulus[15] megoldásával. Ezeket az állításokat bizonyítottam is.

Kapcsolódó publikációk

Folyóirat cikkek [9], [10].

Referált cikkek [5], [6].

Absztraktok [3], [4], [7], [8].

Hivatkozások

- [1] Stephen Adams. Efficient sets: a balancing act. *Journal of Functional Programming* 3(4), pages 553–562, October 1993.
- [2] Erik Barendsen and Sjaak Smetsers. Uniqueness typing for functional languages with graph rewriting semantics. *Mathematical Structures in Computer Science*, 6(6):579–612, 1996.
- [3] Péter Diviánszky. Direct graph manipulation in functional languages. Presented at the Central-European Functional Programming School, Eötvös Loránd University, Budapest, Hungary, 4-16 July, 2005.
- [4] Péter Diviánszky. Substructural functional programming. In A. Butterfield, editor, *Implementation and Application of Functional Languages, 17th International Workshop, IFL'05*, page 3 pages. Trinity College, Dublin, 2005. Technical Report TCD-CS-2005-60.
- [5] Péter Diviánszky. Unique identifiers in pure functional languages. In Henrik Nilsson, editor, *Proceedings of the Seventh Symposium on Trends in Functional Programming (TFP)*, pages 84–98. The University of Nottingham, 2006.
- [6] Péter Diviánszky. Efficient implementation of linearly used finite maps. In Zoltán Horváth, László Kozma, and Viktória Zsók, editors, *Proceedings of the 10th Symposium on Programming Languages and Software Tools*, pages 199–213. Eötvös University Press, 2007.
- [7] Péter Diviánszky. Linearly used finite maps. In *2nd Central European Functional Programming School (CEFP 2007), Cluj Napoca, Romania, PhD workshop abstracts*, page 1 page, 2007.
- [8] Péter Diviánszky. Translating imperative algorithms to functional code with unique variable environments. In Sven-Bodo Scholz, editor, *Implementation and Application of Functional Languages, 20th International Symposium, IFL*

- 2008, pages 216–221, Hatfield, Hertfordshire, UK, September 2008. Technical Report No. 474, School of Computer Science, University of Hertfordshire.
- [9] Péter Diviánszky. Efficient implementation of linearly used finite maps. *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae, Sectio Computatorica*, 30:201–218, 2009.
  - [10] Péter Diviánszky. Non-monadic models of mutable references. In Zoltán Horváth, Rinus Plasmeijer, and Viktória Zsók, editors, *Third Summer School, CEFP 2009, Budapest, Hungary, May 2009 and Komárno, Slovakia, May 2009, Revised Selected Lectures*, volume 6299 of *Lecture Notes of Computer Science*, pages 147–187. Springer Verlag, 2010.
  - [11] Simon Peyton Jones. Tackling the awkward squad: monadic input/output, concurrency, exceptions, and foreign-language calls in haskell.
  - [12] B. Lippmeier. *Type inference and optimisation for an impure world*. PhD thesis, Australian National University, 2009.
  - [13] John C. Reynolds. Separation logic: A logic for shared mutable data structures. In *Proceedings of the 17th Annual IEEE Symposium on Logic in Computer Science, LICS '02*, pages 55–74, Washington, DC, USA, 2002. IEEE Computer Society.
  - [14] Harald Sondergaard and Peter Sestoft. Referential transparency, definiteness and unfoldability. *Acta Inf.*, 27(6):505–517, January 1990.
  - [15] Ian Stark. *Names and Higher-Order Functions*. PhD thesis, 1994.
  - [16] Wouter Swierstra and Thorsten Altenkirch. Beauty in the beast: A functional semantics for the awkward squad. In *Haskell '07: Proceedings of the ACM SIGPLAN workshop on Haskell workshop*, pages 25–36, New York, NY, USA, 2007. ACM.
  - [17] Andrew K. Wright. Typing references by effect inference. In Bernd Krieg-Brückner, editor, *ESOP 92, 4th European Symposium on Programming, Rennes, France, February 26-28, 1992, Proceedings*, volume 582 of *Lecture Notes in Computer Science*, pages 473–491. Springer, 1992.